

УДК 911.3:338.4

КОПЕР Н.Є.

СОЦІАЛЬНА ПЕРЕОРІЄНТАЦІЯ ПРОМИСЛОВОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ РИНКОВИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ: ПРОБЛЕМИ І ПРІОРИТЕТИ

Постановка проблеми. В умовах ринкових перетворень під впливом промислового виробництва відбуваються глибокі зміни не тільки у соціальній, але і в інших структурах регіонів, точніше регіональних суспільно-територіальних комплексів (СТК). Зауважимо, що СТК, у трактуванні М.М. Паламарчука та О.М. Паламарчука, – це „...цілісна територіально взаємопов’язана сукупність населених місць, соціальних, виробничих, природних (в тому числі природоохоронних і природоперетворювальних) об’єктів, що управляються

суспільством”. [18, с. 33].

Перехід до ринкової системи господарювання об’єктивно вимагає наукового обґрунтування можливостей соціальної переорієнтації промисловості у регіонах різного рівня. Це має важливе значення як для збільшення економічної ефективності виробництва, так і для поліпшення умов життя населення України. Це необхідно і для того, щоб мати науково обґрунтовані орієнтири для скоординованої регіональної промислової і регіональної соціальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на чималу кількість праць з тематики соціальної переорієнтації промисловості в ринкових умовах [1, 2, 12 та ін.], тільки у небагатьох із них розглядається регіональний аспект цієї проблеми [3, 4, 7, 8, 13, 16, та ін.].

Постановка завдання. Більшості досліджень з соціальної переорієнтації промисловості регіонів проводилися на рівні регіонів обласного рівня. Ми ж ставимо за мету перенести акцент дослідження з мезорівня на мікрорівень, тобто дослідити специфіку цієї проблеми на рівні, передусім, низових регіонів, тобто адміністративних районів та міст обласного підпорядкування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом багатьох років у нашій країні економічне зростання базувалося на „самоїдському принципі”: виробництво – заради виробництва. Зростання, зокрема промислового виробництва, виражалося в позитивній динаміці видобутку вугілля, виробництва сталі, верстатів тощо. Однак це мало відображалось на збільшенні масштабів виробництва товарів народного споживання (ТНС), тобто не було безпосередньо спрямовано на покращення життя людей і умов їх праці, екологічну безпеку тощо. За таких умов загострювалися *соціальні проблеми* в країні загалом та її регіонах¹.

З переходом до ринкових відносин ситуація у промисловій і соціальній сферах регіонів України кардинально змінилася. Зокрема, у промисловості внаслідок формування нової системи виробничих відносин на задній план відійшли директивні методи управління (народногосподарське планування, централізований розподіл матеріальних і фінансових ресурсів тощо), а на передній висунулися методи індикативного (рекомендаційного) планування та регулювання ринкового середовища (боротьба з монополією, регулювання цін тощо). Безпосередньо у сфері промислового виробництва відбувся кількісний (трансформаційний) спад. Обсяги промислового виробництва у всіх регіонах України знизилися майже вдвічі, багато підприємств зупинились взагалі.

Це не могло не позначитися на соціальній сфері регіонів України. Перш за все збільшилася чисельність незайнятого працездатного населення, погіршився соціальний захист працівників, що вивільнялися при цьому (внаслідок звуження фондів соціального розвитку підприємств), зросла заборгованість з виплати заробітної плати тощо. Причому ланцюг взаємозв’язків впливу промислового виробництва на соціальну сферу очевидний не тільки на рівні окремо взятого підприємства, а й на рівні низового регіону: не працюють промислові підприємства (в умовах ринкової конкуренції „на плаву”, як правило, залишаються високотехнологічні виробництва), не наповнюються місцеві

¹ У вузькому розумінні під соціальними проблемами маються на увазі ті проблеми, які характеризують становище людей, що визначається рівнем розвитку виробництва і досягнутим на його основі рівнем життя населення (враховуючи всі його складові і компоненти) [10, с. 21].

бюджети, не виконуються регіональні соціальні програми.

Отже, з переходом до ринкової системи господарювання проблема соціальної переорієнтації промислового виробництва на усіх рівнях, тому числі й на рівні низових регіонів, потребує нагального вирішення.

Дуже важливо обрати правильну **стратегію і тактику соціальної переорієнтації промисловості**. Щодо стратегії, то вона, на нашу думку, має забезпечити суспільний прогрес, підвищення якості життя населення, всебічний, гармонійний розвиток особистості, в тому числі і за рахунок забезпечення її потреб у промислових товарах.

В тактичному плані промисловість має розвиватися з орієнтацією на активне формування її соціальної спрямованості. Ця тактика полягає у активному стимулюванні державою підпорядкування розвитку галузей промисловості соціальній сфері [5, с. 128].

Вибір активної тактики водночас передбачає вирішення в комплексі виробничих і соціальних проблем промислового розвитку регіонів. А для цього необхідно виявити загальні закономірності взаємозв'язку між характером та напрямками промислового розвитку регіонів та соціальними процесами, що відбуваються в них, а також визначити принципи і шляхи соціальної переорієнтації промисловості регіонів.

В залежності від характеру та напрямків промислового розвитку регіонів соціальна сфера в них може еволюційно розвиватися, при цьому здійснюється перехід регіону на вищі щаблі розвитку (прогресивна структурна трансформація промислового виробництва), або ж вони можуть адаптуватися до умов функціонування промисловості без певного якісного росту. Остання ситуація спостерігається в період кризи, коли промислове виробництво уже не здатне генерувати імпульси для подальшого розвитку регіонів.

Процес диференціації регіонального розвитку знаходить свій прояв у формуванні *депресивних регіонів*, показники розвитку яких значно нижчі від загальнодержавних. Різний рівень промислового розвитку регіонів зумовлює різні вихідні умови для реалізації промислової політики. Отже, нові форми та механізми впливу промисловості на регіональні соціальні структури потрібно узгоджувати з наявним потенціалом розвитку.

Для активізації впливу промислового виробництва на соціальний розвиток регіонів потрібно розробити систему заходів щодо вдосконалення структури промислового виробництва регіонів, його модернізації, підвищення ефективності функціонування, тобто соціально збалансувати реструктуризацію більшості промислових галузей.

На цій основі можна було б взагалі раціоналізувати територіальний розвиток українського суспільства та проводити ефективну регіональну соціальну політику, яка б сприяла досягненню у регіонах комфортних умов життєдіяльності людей тощо.

Основними **принципами соціальної переорієнтації промислової діяльності в регіонах України** є такі:

- 1) підвищення ефективності виробництва за рахунок найбільш доцільної мобілізації соціального потенціалу регіону (освіта, інтелект, інновації тощо);
- 2) стимулювання економічно активного населення до висококваліфікованої праці; посилення залежності заробітної плати від продуктивності праці;
- 3) досягнення збалансованості між виробництвом конкурентноспроможних

товарів і послуг та їх розподілом за принципом соціальної справедливості [16, с. 52].

Парадигма економічно ефективної, **соціально-орієнтованої структури промисловості України та її регіонів** передбачає створення інвестиційного ринку, розвиток науково-технічної сфери та структурну перебудову промислового виробництва. Всі ці три складові тісно пов'язані між собою.

Проблема *створення інвестиційного ринку* у промисловості не менш важлива, ніж формування ринку промислових товарів, оскільки товари – це продукт похідний від інвестицій. Крім того, і структурна перебудова промисловості, і науково-технічний прогрес у ній також реалізуються через інвестиції. Розширення ж можливостей залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій на підприємства регіонів є неодмінною передумовою збільшення обсягів промислового виробництва, розвитку соціальної інфраструктури тощо. Створивши в регіоні сприятливий інвестиційний клімат, можна (через залучення додаткових інвестицій) домогтися усунення наявних диспропорцій у промисловій і соціальній сфері, прискорити темпи соціально-економічного розвитку регіонів, суттєво збільшити надходження до державного і місцевих бюджетів. Отже, розвинений інвестиційний ринок у регіоні є вирішальною й обов'язковою передумовою ефективного розвитку його промислової та соціальної сфер [15, с. 142].

Розвиток високотехнологічних виробництв є ще однією важливою складовою реструктуризації та соціальної переорієнтації промисловості регіонів. Впровадження високих технологій забезпечує конкурентоспроможність продукції підприємств регіонів як на внутрішньому ринку, так і за кордоном. О. Крайник [8, с. 40], зокрема вважає, що для апробації та впровадження нових технологій, реалізації інноваційних пріоритетів у регіонах необхідно створювати технопарки та технополіси, тобто цілісні територіальні комплекси науково-технічної і виробничої діяльності. Ми вважаємо, що для цього є всі необхідні передумови, оскільки в недавньому минулому на території більшості регіонів держави функціонувала велика кількість науково-дослідних та дослідно-конструкторських інститутів, бюро тощо.

Структурна перебудова і комплексний розвиток промислового виробництва регіонів також необхідні для підвищення параметрів соціального розвитку регіонів. Відповідно до діючого законодавства однією з найважливіших функцій місцевих органів влади є забезпечення комплексного і збалансованого розвитку адміністративних областей, районів та міст. Такі завдання потребують від місцевих органів активної діяльності з метою регулювання багатьох відтворювальних процесів, що відбуваються на підвідомчій території. Це, зокрема, процеси відтворення трудових, природних і соціальних ресурсів, забезпечення потреб населення у товарах і послугах, об'єктах соціальної сфери, сприяння розвитку ринкової інфраструктури, підприємництва, інноваційної та іншої діяльності. Завдяки регулюванню відтворювальних циклів регіональні органи управління мають змогу впливати на співвідношення між відповідними галузями промисловості, забезпечувати раціональне використання ресурсного потенціалу кожного регіону і створювати необхідні умови для радикального поліпшення якості та суттєвого підвищення рівня життя населення [17].

Звичайно, соціальну переорієнтацію промислового виробництва в регіонах не можна перекласти тільки на ринковий механізм, або механізм

саморегулювання цього процесу. Важливу регулюючу функцію мають виконувати і державні органи¹.

Державне регулювання соціальної переорієнтації промисловості регіонів має базуватися на таких принципах:

- підтримка державою розвитку соціальної сфери промислових підприємств регіону до рівня, який гарантує нормальні умови життєдіяльності усього населення регіону;

- залучення недержавних коштів для розвитку та утримання соціально-культурних установ промислових підприємств регіону;

- комерціалізація соціальної сфери промислових підприємств регіону.

На нашу думку, держава у першу чергу має сприяти стабільній та економічно ефективній роботі суб'єктів промислової сфери, оскільки саме це може збільшити надходження від їх діяльності до фонду соціального розвитку підприємств та бюджетів усіх рівнів. Кошти ж державного бюджету Уряд можна використати на соціальні потреби регіонів у відповідності до законодавчих і програмних документів [14].

Серед основних напрямків державного регулювання соціальної орієнтації промисловості регіонів варто відзначити такі.

1. Стимулювання участі промислових підприємств у розвитку соціальної інфраструктури регіонів. Соціальна інфраструктура розглядається нами як міжгалузеве утворення, що обслуговує (забезпечує умови життєдіяльності) працівників певної промислово-територіальної системи та їх сімей. До соціальної інфраструктури відносять житлове і комунальне господарство, торгівлю і громадське харчування, культуру і мистецтво, освіту, охорону здоров'я, охорону довкілля, соціальне забезпечення і захист населення, споживчий ринок тощо. Особливістю (функціональною спільністю) цих галузей є те, що праця в них спрямована безпосередньо на людину і на суспільство в цілому.

В.І. Захарченко [6, с. 20] виділяє два центри соціальної інфраструктури: внутрішній – на базі об'єктів, що знаходяться на балансі промислових підприємств, та зовнішній – на базі інфраструктурних об'єктів загального користування. За умови переходу до ринкових відносин об'єкти внутрішнього концентру можуть надавати послуги всім потенційним клієнтам.

Розвиток соціальної інфраструктури (в контексті промислового розвитку регіонів) в умовах ринкових перетворень визначається такими пріоритетами [9]:

- 1) необхідністю поліпшенням добробуту населення;

- 2) неухильним зростанням потреб населення у відповідних послугах;

- 3) комплексним розвитком господарства регіонів і необхідністю підвищення ефективності функціонування усіх його галузей (завдяки наданню працівникам більш якісних соціальних послуг).

Для розвитку соціальної інфраструктури в регіонах, в т. ч. і відомчої (що знаходиться на балансі промислових підприємств) потрібно здійснювати цілеспрямовані і контрольовані заходи з боку держави, зокрема субсидування та стимулювання. Так, у житловому та комунальному господарстві регулятивні дії держави повинні спрямовуватися на забезпечення громадян житлом шляхом його будівництва за рахунок дотацій промисловим підприємствам, а також

¹ Державне регулювання слід кваліфікувати як управління, яке зорієнтоване не на розвиток, а на підтримку функціонування керованої системи.

забезпечення санітарного очищення і благоустрою населених пунктів, утримання та експлуатація житлового фонду тощо.

В розвитку торгівлі і громадського харчування основними напрямками державного регулювання є сприяння створенню оптимальних регіональних структур з надання відповідних послуг населенню, зокрема працівникам великих промислових підприємств.

Для сфери побутового обслуговування доцільним було б створення малопотужних підприємств, які б формували завершений інфраструктурний комплекс в кожному районі, місті, селі.

Державне регулювання розвитку освіти та культури повинно спрямовуватись на задоволення потреб галузей народного господарства, зокрема промисловості регіонів, у кваліфікованих працівниках і спеціалістах.

У сфері охорони здоров'я державне регулювання повинно забезпечувати: а) бюджетно-страхове фінансування; б) гнучку систему оподаткування виробництва лікарських засобів; г) матеріальне стимулювання праці у медичних закладах; д) територіальну доступність медичних послуг тощо.

2. Регулювання ринку праці у промисловості регіонів. У державі із соціально орієнтованою економікою одним з головних синтезуючих показників успішності її економічної політики є ринок праці. Він функціонує на основі загальних принципів, що властиві ринковій економіці і в той же час має певні соціальні, психологічні та інші передумови, що зумовлюють пошук особливих підходів до вибору інструментів його регулювання, зокрема на регіональному рівні.

Регулювання ринку праці промисловості регіонів передбачає законодавче запровадження умов праці залежно від її виду, місця виконання, особи працівника. Воно охоплює час праці і відпочинку, техніку безпеки, вимоги до кваліфікації, взаємовідносини між власниками промислових підприємств і найманою робочою силою, профспілками і підприємцями тощо [11, с. 444, 448].

Аналіз ринків праці у промисловості регіонів України свідчить про необхідність змін у формуванні програм зайнятості. Це пов'язано з тим, що суб'єктам господарювання, як правило, не під силу забезпечити регіональний фонд сприяння зайнятості населення коштами в обсягах достатніх для вирішення проблеми безробіття. На думку М. Бутка [3, с. 12-16], для територій, які віднесено до депресивних, і для монофункціональних міст слід у державній і регіональній програмах зайнятості передбачити додаткові заходи, в тому числі і спрямовані на підвищення мотивації створення нових робочих місць з окремим фінансуванням. Це дало б змогу значно пом'якшити напруженість на ринку праці, яка значною мірою виникла через масове звільнення працівників великих промислових підприємств.

Для вдосконалення регулювання ринку праці в промисловості регіонів ми пропонуємо наступні заходи:

- визначення шляхів і форм професійної орієнтації та перепідготовки соціально-професійних груп працівників, потреба в яких низька і надалі знижуватиметься під впливом структурних зрушень у промисловості регіонів;
- економічне заохочення підприємців регіону до створення нових робочих місць, розвитку гнучких форм зайнятості на промислових підприємствах різних форм власності;
- соціальну підтримку звільненому працівнику промисловості, яка б

відповідала міжнародній практиці навіть у випадку неспроможності промислового підприємства забезпечити її.

Найважливішою умовою регулювання ринку праці в промисловості регіонів є, на наш погляд, випередження можливостей працевлаштування, створення нових робочих місць щодо появи нової кількості безробітних, виходячи з наявних фінансових та інших можливостей.

3. Регулювання умов та оплати праці у промисловості регіонів.

Важливою проблемою соціальної орієнтації промисловості регіонів є регулювання умов та оплати праці. За І.Р. Михасюком та ін. [11, с. 444, 448], регулювання оплати праці буває двох видів державне і договірне. Держава оплачує працю шляхом визначення мінімальної заробітної плати, інших державних норм і гарантій в оплаті праці, міжгалузевих співвідношень, умов і розмірів оплати праці в бюджетних організаціях і установах, розмірів посадових окладів керівників державних підприємств, а також через регулювання фонду споживання та шляхом оподаткування підприємств та доходів працівників. Договірне регулювання оплати праці найманих працівників підприємств, провадять за системою тарифних угод, які укладають на міжгалузевого, галузевого та виробничому рівнях.

Рівень заробітної плати та умови праці визначають якість трудового життя зайнятих працівників в промисловості регіонів. В розвинених країнах якість трудового життя забезпечує співпраця трьох сил: профспілок (які визначають соціальні стандарти), підприємницьких організацій (основна роль яких забезпечувати ці стандарти) та держави (яка за допомогою нормативно-правових актів регулює трудові відносини). Української державою гарантується розмір мінімальної заробітної плати, розмір неоподаткованого мінімуму заробітної плати. На жаль, прожитковий мінімум не забезпечено жодним видом мінімальних доходів, що негативно впливає на розвиток людського потенціалу загалом та на соціальну складову промислового розвитку регіонів.

Через значну заборгованість по заробітній платі зменшуються податкові надходження до місцевих бюджетів, що безпосередньо впливає на рівень соціального розвитку промислової сфери, особливо якщо вона не дотується державою. Невиплачена заробітна плата впливає на зниження рівня життя працівника, а до Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування, прибуткового податку з працівників не надходять своєчасно відрахування.

Тому важливо підвищити рівень заробітної плати у промисловості регіонів (на основі реальної оцінки її вартості), відновити нормування праці, привести систему організації праці у відповідність з новими умовами господарювання, що водночас сприятиме і зростанню ємності регіонального споживчого ринку і відтворенню фізіологічних та інтелектуальних здібностей працівників промисловості, стимулюватиме їх до праці.

4. Регулювання регіональних ринків промислових товарів народного споживання. З урахуванням перехідного стану економіки України важливим є надання пріоритету соціального захисту населення щодо забезпечення його найнеобхіднішими товарами народного споживання. Виробництво багатьох ТНС промисловими підприємствам потребує дотацій. З цієї метою передбачається державний соціальний захист населення шляхом визначення відповідних показників у державних індикативних планах, розробка і реалізація соціальних цільових програм, зокрема для депресивних регіонів тощо.

Забезпечення зростання випуску ТНС в умовах вузького регіонального споживчого ринку, обмежених обігових та інвестиційних коштів є проблематичним. В цих умовах перевагу слід надавати інвестиційним проектам, що передбачають не тільки випуск високоякісних ТНС, але й високий темп обігу залучених коштів.

Крім того, підприємствам для виходу і успішного просування продукції на регіональному споживчому ринку необхідно вирішити цілу низку взаємозв'язаних проблем, які в нинішній ситуації підприємства самостійно вирішити не можуть. До їх вирішення має долучитися держава. Це проблеми вивчення ринку, проектування упаковки, постачання імпортової сировини, збуту продукції, особливо на зовнішніх ринках, і таке інше.

Регулювання цін на ТНС повинно базуватися в першу чергу на добровільній домовленості виробників і представників Антимонопольного комітету України, а вже потім – на застосуванні заходів адміністративного впливу.

5. Розробка системи заходів з екологічного захисту населення в регіонах від негативного впливу промисловості. Вплив промисловості на довкілля регіонів є одним з найсильніших антропогенних чинників. Забруднюючи оточуюче середовище, промисловість використовує асиміляційний потенціал території, тобто спроможність оточуючого середовища асимілювати її шкідливі викиди.

З метою збереження екологічної рівноваги в регіонах повинна проводитись виважена екологічна політика щодо розвитку промисловості. Вона має забезпечувати:

- формування адекватної потенціалу території структури промислового виробництва;
- створення комфортних умов життєдіяльності населення, в т.ч. і працівників промислових підприємств;
- збереження природного середовища, відтворення деяких природних ресурсів регіону, що використовуються у промисловості (лісових, водних тощо) .

Конкретні заходи екологічної політики щодо промислових підприємств передбачають дотримання ними норм законодавства щодо забезпечення екологічно сприятливих умов проживання людей на усій території країни, в т.ч. і в найбільш екологічно несприятливих регіонах. З цією метою широко використовується система показників впливу промислових об'єктів на довкілля (гранично допустимі концентрації, нормативи), вводяться штрафні санкції за викиди шкідливих речовин тощо.

Забезпечення нормального стану довкілля та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу території можливе передусім на основі екологізації промислового виробництва.

Отже, екологічний захист населення є пріоритетним напрямом державного регулювання соціальної переорієнтації промисловості регіонів.

Висновки. Перехід до ринкової системи господарювання об'єктивно вимагає наукового обґрунтування можливостей соціальної переорієнтації промисловості у регіонах різного рівня. Це має важливе значення для збільшення економічної ефективності виробництва, поліпшення умов життя населення, проведення виваженої регіональної промислової та регіональної соціальної політики.

1. Анішина Н., Верба Д. Реструктуризація вугільної промисловості України та соціальний захист осіб, вивільнених внаслідок ліквідації шахт // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 3. – С. 33-39.
2. Будьонна Л. Діяльність вугільних підприємств Донбасу щодо вирішення соціальних питань під час структурної перебудови // Зб. наук. праць Регіон. ін-ту менеджменту. – Луганськ: РІМ, 2004. – № 1. – С. 44-49.
3. Бутко М. Розв'язання проблем регіонального розвитку // Економіка України. – 2000. – № 1. – С. 12-16.
4. Горник В. Територіальні аспекти реструктуризації промисловості: моногалузеві міста і території // Управління сучасним містом. – 2003. – № 4-6. – С. 119-122.
5. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки. – К.: Знання-Прогрес, 2000. – 210 с.
6. Захарченко В.І. Фактори трансформації промислових територіальних систем та їх потенціал // Укр. геогр. журн. – 2002. – № 1. – С. 14-22.
7. Захарченко В.І. Соціальні аспекти ринкових перетворень у регіональних промислових комплексах України // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф.: В 2-х т. / Ред. кол.: В.О. Пащенко (гол. ред.) та ін. – Полтава: Скайтек, 2005. – Т. 2. – С. 201-205.
8. Крайник О. Промислова політика як основа регіонального економічного розвитку // Регіональна економіка. – № 2. – 2001. – С. 36-41.
9. Кушнір Л.М., Кушнір Л.Л. Теоретичні засади формування соціальної інфраструктури регіону // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф.: В 2 т. / Ред. кол.: В.О. Пащенко (гол. ред.) та ін. – Полтава: Скайтек, 2005. – Т. 2. – С. 177-180.
10. Мандибура В. Соціальна політика держави та її структурні складові // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 7. – С. 21-23.
11. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки: Підручник. – 2-е вид., випр. і доп. / За ред. І.Р. Михасюка. – К.: Атіка, Ельга-Н, 2000. – 592 с.
12. Підгайна О. Соціальний аспект реструктуризації угольної отрасли // Економіка України. – 2003. – №7.
13. Підгрушний Г.П. Особливості впливу промислового виробництва на регіональний розвиток // Україна: географічні проблеми сталого розвитку: Зб. наук. пр.: У 4 т. / Ред. кол.: П.Г. Шищенко (відп. ред.) та ін. – К.: Обрії, 2004. – Т. 2. – С. 201-202.
14. Програма діяльності Кабінету Міністрів України „На зустріч людям” // Уряд. кур'єр. – 2005. – 11 лютого. – С. 6-12.
15. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посібн. – К.: Вікар. 2001. – 377 с.
16. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект / За ред. Г.В. Балабанова, В.П. Нагірної, О.М. Нижник. – К.: Міленіум, 2003. – 404 с.
17. Фашевський М.І., Чернюк Л.Г. Проблеми територіальної організації продуктивних сил і зайнятості населення на нинішньому етапі розвитку виробничих відносин // Зайнятість і ринок праці: Міжвід. наук. зб. – К., 2000. – Вип. 12. – С. 3-12.
18. Паламарчук М.М. Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. – К.: Знання, 1998. – 416 с.

Pre-conditions of social alteration of industry of regions are considered in the article, in particular regional level, in the conditions of market transformations. Done attempt to ground priorities of social development of industry of regions. Basic directions of the state adjusting of social alteration of industry of regions are certain.